

dr inż. **Jerzy GÓRECKI**
mgr inż. **Edyta SERMET**
Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków
Zdjęcia, streszczenie

Przeszłość i przyszłość Łomu Karmelickiego w Dębniku

STRESZCZENIE

„Marmury dębnickie” eksploatowano prawdopodobnie już w XIV. Największe wydobycie pochodziło z XVI i XVII w. Od roku 1628 najbardziej znanym łomem jest łom karmelicki, który dostarczył materiału do wystroju m. in. katedry na Wawelu, klasztoru na Jasnej Górze i w Czernej oraz katedry wiedeńskiej. Łom karmelicki (Karmelicka Góra), położony w obrębie Parku Krajobrazowego Dolinki Krakowskie, znajduje się na liście 149 polskich geostanowisk. Powinien być chroniony jako ważne stanowisko dokumentacyjne i pomnik przyrody nieożywionej. Formą zagospodarowania mógłby być również „ogród ekologiczny”.

1. Unikatowy charakter „marmurów dębnickich”

Jednym z najstarszych i najpiękniejszych kamieniołomów w Polsce jest łom „marmurów dębnickich” k. Krzeszowic. Te dewońskie wapienie o niepowtarzalnie czarnej barwie, zdolne do osiągnięcia pięknego matowego połysku, odznaczają się wyjątkowymi walorami dekoracyjnymi. Ich czarny pigment stanowi bardzo drobnoziarnisty, rozproszony piryt. Ławice o miąższości do 1,5m i łącznej grubości serii 30–40m wyróżniają się prawidłową boczością. Mimo, iż są trudne w obróbce („pryskliwe”) – zyskały jednak dzięki swym cechom użytkowym szeroką sławę. Widzimy je w wystroju wielu świetnych budowli, często z dala od miejsca ich wydobycia (Zinkow 1988, Rajchel 2004).

Marmury te zdobią wnętrza kaplic w Katedrze na Wawelu, wykonane są z nich ołtarze i sarkofagi, m.in. Jana III Sobieskiego i Tadeusza Kościuszki. Przyozdobiono nimi bogato klasztory na Jasnej Górze i krakowskich Bielanych, kościoły we Wrocławiu, Lwowie i na Litwie, a nade wszystko – klasztor Karmelitów Bosych w Czernej, właścicieli łomu od 1628 roku (stąd nazwa łomu na Karmelickiej Górze). Z marmurów dębnickich wystawiono w latach 1640–47 wielki ołtarz w katedrze św. Stefana w Wiedniu. Po II wojnie światowej trafiły do Warszawy, do dekoracji gmachów Sejmu, Pałacu Kultury i Nauki oraz Zamku Królewskiego.

Ten unikatowy w skali Europy kamień był – niestety, ze szkodą dla gospodarki złożem – wykorzystywany współcześnie również jako grys do lastryka. W Dębniku eksploatowano ponadto szybikami i wkopami tzw. „marmury lochowe” – odmiany wielobarwne, przeobrażone wskutek działania gorących, zmineralizowanych roztworów towarzyszących intruzjom porfirowym.

2. Historia łomów dębnickich

Wydobycie marmurów rozpoczęto prawdopodobnie w wieku XIV. Natknął się na nie w roku 1415 Mikołaj Klauskezinger, poszukujący kruszców ołowiu. Wspominał o nich w „Commentariolus de Sarmatia” (1442) norymberski historyk Hartman Schaedel. Mistrzów kamieniarskich miała sprowadzić z Włoch Bona Sforza, żona Zygmunta Starego. Architekt królewski Jan Trevano wykorzystał wówczas marmury przy przebudowie rezydencji na Wawelu. Wśród „magistrów i towarzyszy kunsztu kamieniarskiego” wyróżnili się w tym okresie Adam Negowicz, Maciejowscy, Cekierowie. Na początku XVII w. łomy dzierżawili Bartłomiej Stopano i Szymon Spadi. Świetność Dębника przypada na wiek XVII i XVIII, zwłaszcza od roku 1628, gdy Agnieszka z Tenczyńskich Firlejowa przeznaczyła je na

uposażenie klasztoru karmelickiego w Czernej. To z tego legendarnego kamieniołomu, zwanego dziś karmelickim, wzięto marmur do wystroju zespołu klasztorowego. W XVII w. oprócz tego łomu działało 8 innych, w tym Siwa Góra (najstarszy ?), Cekierowa Góra, Czerwona i Czarna góra oraz łom Tomidalskiego. W 1661 roku król Jan Kazimierz wydał przywileje zezwalające na prace kamieniarzy dębnickich w całej Polsce i na Litwie. Przywileje potwierdzili królowie August II (1720) i August III (1752). Król Stanisław August Poniatowski, który odwiedził Dębnik latem 1787 roku, wydzierżawił łom karmelicki i sprowadził z Włoch nowych specjalistów kamieniarskich, m.in. rzeźbiarza Leonardo Galli. W Krzeszowicach, za sprawą ks. Izabeli Lubomirskiej, funkcjonował warsztat kamieniarki artystycznej.

W latach dwudziestych XIX w. łom podupadł. Ożywienie wydobywania nastąpiło dopiero po roku 1918 (Zakłady Terrabona i Terazzo „Schmaeidler” z Krzeszowic, Zakład Artystyczno-Kamieniarski braci Trębeckich z Krakowa, „Marmorea” z Katowic).

W roku 1947 łom karmelicki upaństwowiono. Wydobywanie spadło zaś gospodarka złożem była fatalna, zwłaszcza w pobliskim, nowootwartym kamieniołomie (w blocznym złożu stosowano materiały wybuchowe!).

Nieczynny od dawna łom „ożył” ostatnio. Przeniesienie koncesji wydobywczej na jedną z firm warszawskich (do 2009 roku), bez postępowania dla oceny oddziaływania łomu na środowisko, rozminęło się wyraźnie z oczekiwaniami społecznymi. Legendarny łom – cel wędrówek turystów, pasjonatów geologii i dawnego górnictwa skalnego (prowadzi doń geologiczna ścieżka dydaktyczna), zasłużył na ochronę.

3. Ocalić łom karmelicki od zniszczenia i zapomnienia

Łom na Karmelickiej Górze czeka na decyzje, które pozwolą zachować go dla przyszłych pokoleń jako malowniczy pomnik przyrody nieożywionej. Powinien pozostać wyjątkowym przykładem poeksploatacyjnego krajobrazu geologicznego w granicach Parku Krajobrazowego „Dolinki Krakowskie”. Złoże dębnickie koliduje z obiektami Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000 (Bromowicz, Magiera 2006). Do tej pory, mimo wcześniejszych starań, nie utworzono tu geologicznego stanowiska dokumentacyjnego, choć z uwagi na ochronę georóżnorodności, na stratygrafię fanerozoiku i paleobiologię Dębnik znalazł się na liście 149 polskich geostanowisk kandydujących na ich europejską listę (Alexandrowicz 2003). Wykluczenie dalszej eksploatacji i objęcie łomu ochroną mogłoby zapoczątkować tworzenie w nim wyjątkowego ogrodu ekologicznego (Zdanowicz 1998). Łom karmelicki ma dawać świadectwo wielowiekowej tradycji wykorzystania „marmurów dębnickich”.

Literatura:

- Alexandrowicz Z. 2003: Ochrona dziedzictwa geologicznego Polski w koncepcji europejskiej sieci geostanowisk. *Przepl. Geol.*, 3.
- Bromowicz J., Magiera J. 2006: Polskie złoża kruszyw łamanych na tle obiektów Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000. *Mies. WUG*, 10.
- Rajchel J. 2004: Kamienny Kraków. *Uczeln. Wyd. Nauk.-Dyd.*, AGH, Kraków.
- Zdanowicz M. 1998: Kamieniołomy jako ogrody ekologiczne. *Górn. Odkryw.*, 2-3.
- Zinkow J. 1988: Krzeszowice i okolice. *Wyd. PTTK „Kraj”*, Warszawa – Kraków.

The past and the future of the Karmelicki Quarry in Dębnik

It is thought that “Dębnik marble” has been quarried since the 14 th c. The greatest exploration was in the 16-18 th c. Since 1628 the best known quarry is the Karmelicki quarry. Marble was used for decorative purposes in the Wawel cathedral, monasteries Jasna Góra and Czerna and the Vienna cathedral. It is situated in the Landscape Park “Cracow valleys” and listed among 149 Polish geosites. It should be protected as an important geological object, nature monument and ecological garden.

